

információi közül a magyarországi a legkevésbé jelenlévő a nemzetközi adatbázisokban. Ennek oka nem az illető vállalkozások magyarellenessége, sőt, ők maguk sem értik, hogy miért nem lép ezügyben a magyar tudományos közélet (a politikumtól már nem is várnak semmit). A legfőbb ok ugyanis az a konzervativizmus, amely főleg a bölcész és társadalomtudományokat jellemzi az informatikai eszközök használatában (ideértve a tájékozódást is). Passzív rezisztencia? Az is lehet, de amint a nagypolitikában kicsiként való ugrálásunknak, ennek a kérdésnek is csak hátrányos hatásai születnek. Amíg a legkisebb romániai város múzeumi évkönyvei is ott szerepelnek a minősített lapok közt, a magyar tudományosság másfél száz éves folyóiratai nincsenek. Lehet ellenállni, de jelen nem lenni nem lehet.

Azért is ellentmondásos a jelenlétünk, távolmaradásunk, mert napjaink tudományos *ranking* folyamatai megerősítésében is vannak szövetségesei a kiadói vállalkozásoknak. Értelmiségi oldalon a tudományos minőségbiztosítási törekvések érdeke találkozik az övékével. Való igaz, a komolyan ellenőrzött tartalmú tudományos lapok vitathatatlan mi-

nőséget képviselnek. Képviselek ugyanakkor az ellenőrzésben részt vevők privilegizált helyzetének megőrzési lehetőségét. „Hogy mi a tudományos, vagy ki a tudós, megmondom én!” lehetőség biztosítása bárkinek, rossz szájízt hagy maga után (*Wer Jude/Ausländer/ usw. ist, bestimme ich!*). Az új, friss szellemű lapok indulása megnehezedik, nagyon nehezen tudnak jó kéziratokat szerezni, hiszen az előbbiekben jellemzett kereskedői világra, az ő érdekeiket követő tudományértékelő rendszerek is megszülettek.

Az *Ancien Régime* végén forradalom volt. Véres forradalom. Ez kellett az akkori hatalmi összefonódás hol megszüntetéséhez, másutt gyengítéséhez. Most elindultak az *Open Access*, *Open Data* mozgalmak. A kérdés az, hogy lesz-e a világ vezetőiben annyi bölcsesség, a tudományos világ szereplőiben állhatatosság, a kiadói világnak álcázott befektetői körökben annyi mértékletesség, hogy a tudományos kutatás szabadsága, a tudományos információkhoz való hozzáférés esélye megmaradjon.

Kulcsszavak: könyvtörténet, könyvkiadás története, hatalmi viszonyok, információgazdaság, könyvtárak és hatalom

IRODALOM

- Barbier, Frédéric (2005): *A könyv története*. (fordította Balázs Péter) Budapest, Osiris
- Barbier, Frédéric – Bertho-Lavenir, Catherine (2004): *A média története – Diderot-tól az internetig*. (fordította Balázs Péter) Budapest, Osiris
- Bombart, Mathilde (2007): *Guez de Balzac et la querelle des Lettres. Écriture, polémique et critique dans la France du premier XVIIIe siècle. (Lumière classique)* Honoré Champion, Paris
- Boyer, Anne (2014): *Une dynastie de libraires-imprimeurs de médecine à Paris : les d'Houry (1649–1790)*. Thèse

présentée pour le doctorat de l'École pratique des hautes études, Paris

Serrai, Alfredo (1988–1997): *Storia della bibliografia*. Vol. 1–8. (*Il Bibliotecario* 4) Roma, Bulzoni

URL1: Conrad Gessner: *Bibliotheca universalis*. • <http://enzyklotheek.de/allgemeinenzyklop%C3%A4dien/lateinische-enzyklop%C3%A4dien-der-fr%C3%BChen-neuzeit/gesner-1545-1555-%E2%80%93-bibliotheca>

URL2: Gabriel Naudé: *Advis pour dresser une bibliothèque*. • <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/48749-advis-pour-dresser-une-bibliotheque-par-gabriel-naude.pdf>

SZÖRNYETEGEK A POLITIKÁBAN

Csepeli György

egyetemi tanár, az Interdiszciplináris Társadalomkutatások Doktori program vezetője,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar
csepeli.gyorgy@tark.elte.hu

A szörnyeteg az ember torzító tükré. A kép, melyet a tükör mutat, azért félelmetes, mert a nem emberit mutatja meg az emberben, akit a kép arra figyelmeztet, hogy a rém benne él. A szörnyeteg látszólag a természet tévedése, ami félelmet, iszonyatot, undort kelt azokban, akik szerencsésükre a normálisok rendjébe születtek. Az emberi ítélkezési felületessége, hogy a szörnyeteg külsejének szemmel látható természetellenessége szemmel nem látható belsőjének természetellenességének vélelmét is magával hozza. Az emberi képzelet erejéből táplálkozó mítoszok kimeríthetetlen forrását képezik a szörnyeknek, melyek a természet rendjébe született normális embereket és műveiket megsemmisítik. Semmitő erejük teszi a szörnyetegeket a Gonosz gyermekeivé, akiknek megölése a hősöknek esélyt ad arra, hogy a Jó győzhessen.

A görög mitológiában hemzsegnek a szörnyek és az őket elpusztító hősök. Perszeusz levágta Medúszsá fejét, fia, Héraklész megölte a kilencfejű Hüdrát, az athéni királyfi, Thészesz végzett az emberevő, félig bika, félig ember Minótauroszzal. A keresztény metafizika sem zárta ki a szörnyetegeket a világból. A görög hősök kesei utóda, Szent György legyőzte a sárkányt. Mint a Sátán reinkarnációi, a keresztény középkorban az eretnekek, a boszorkányok, a zsidók, a prostituáltak folyamatosan biztosították az utánpótlást.

A szörnyetegek panoptikumából azonban a hatalomban lévők különösképpen kimaradtak, jóllehet az uralkodók között nem kellett volna sokáig keresgélni ahhoz, hogy kirívó szokásaik, viselkedésük révén egyesek szörnyetegeknek tűnjenek. Archetípusként ott lehettek volna a római császárok, akik némelyike viselt dolgai alapján minden mértéket felülmúlt. Nincs olyan lelki vagy testi elfajulás, amit a római császárok, majd az utánuk következő keresztény uralkodók hosszú sorában ne találunk fel. Fajtalankodtak, gyilkoltak, üldözési és nagyzási mániagyötörte őket. A hatalom aurája azonban olyan erős volt, hogy megkímélte az uralkodókat a szörnyeteggé való bélyegzéstől. A pogány időkben a legfőbb hatalom birtokosai bármit megtehettek, hiszen már életükben isteneknek számítottak, s ha el is buktak, sorsuk a felejtés, emléküket elpusztítása volt. A keresztény időkben sem voltak szeplőtelenek az uralkodók. Shakespeare darabjában a testében is szörnyetegnek született III. Richárd a többi király nevében is szól, amikor a nézők füle hallatára bejelenti, hogy „gazember leszek”. A keresztény királyok azonban a koronázási szertartás részeként a felkenés révén egyszerre váltak világi és papi személlyé, akiket Istentől kapott hatalmuk kiemelt az evilági létezés rendjéből. Istentől kapott hatalmuk bizonyosságként a francia (s nyomukban más

európai) királyok például kezüknek a beteg testrésze helyezésére révén képessé voltak gyógyításra, amit évente több ezer páciensen gyakoroltak (Bloch, 2005).

Michel Foucault mutat rá arra, hogy a hatalom isteni eredetébe vetett hit megdőlésével a szörnyetegek metafizikai tere kibővült a politikai térrel, ahol korábban nem volt a szörnyetegeknek hely. A forradalom eltérte a köteléket Isten és a Király között, akiből despota, elpusztításra ítélt morális szörnyeteg lett (Foucault, 2014). Isteni legitimáció hiányában a király létezése egylényegűvé vált a bűnnel, melynek forrása a természetellenesség. Aki korábban Isten választottja, a Király volt, abból vérnősző szörnyeteg lett. Akinek létezése korábban természetfeletti volt, annak létezése természetellenes lett, mivel szembe került az új renddel, amit a forradalom az ember természetétől rendelt rendjének, a Törvény rendjeként hozott létre. Az uralkodó egy nembe került a bűnözővel, mindketten kívülre kerülve a törvényeknek. Sorsuk sem lehetett más: mindkettőre büntetés várt. A különbség csak annyi, hogy a despota státuszánál fogva bűnöző, míg a bűnöző csak véletlenül válik despotává. Mint Foucault írja, „a despota az, aki létezésénél és már csak a létezésénél fogva is elköveti a legfőbb, a tulajdonképpeni bűnt, a társadalmi szerződéssel való teljes szakítást, amelynek révén pedig magának a társadalomnak kell tudnia létezni és fenntartani magát” (Foucault, 2014, 100.). Minden későbbi szörny előképe XVI. Lajos, aki 1789-ben még Isten kegyelméből lett uralkodó volt, majd 1791–92-ben a franciák királya, s 1793. január 21-én mint Louis Capet bűnöző halt meg.

A „koronás tigrisek” büntetése nem lehetett más, mint a halál. XVI. Lajos politikai szörnyként halt meg a vérpadon. A jámbor,

sem külsőleg, sem belsőleg semmi szörnyszerűt nem mutató király befekettetésével a forradalmi propagandának nehezebb dolga volt, mint felesége, Marie-Antoinette esetében, akiről a forradalmi naptár I. évében egy róla megjelent könyvben a következőket írták: „Ő Lipót öccse, volt az uralkodók közt a legterekvőbb, a legerkölcstelenebb, aki először hálhatott Franciaország királynőjével. A császári vessző bevezetése az ausztriai edénybe, mondhatni egymásra halmozta a vérfertőzés szenvedélyét, a legmocskosabb élvezeteket, a franciák gyűlöletét, a hitvesi és anyai kötelességek iránti undort, egyszóval mindazt, ami az emberiséget a vadállatok szintjére alacsonyítja.” (*Vie privée, libertine et scandaleuse de Marie-Antoinette...* idézi Foucault, 2014, 104.)

Az Isten kegyelméből uralkodó, a senkinek a Földön elszámolásra nem kötelezett király törvényen kívül helyezése és megölése azáltal volt lehetséges, hogy megelőzően meg kellett ölni Istent. Nietzsche a helyszíni közvetítés közvetlenségével jeleníti meg az istenkereső esztelen embert, aki Istenben nem hívő társai között fel-alá rohangászva a piacon emlékezteti társait, hogy „Isten halott!” Azt kiáltozza, hogy „mi öltük meg őt – ti és én. Mindannyian gyilkosai vagyunk. De hát hogy cselekedtük ezt? Hogy voltunk képesek kiinni a tengert? Ki adta nekünk a szivacsot, hogy az egész horizontot eltöröljük vele? Mit tettünk, amikor eloldoztuk ezt a Földet a Napjától? Merre mozog most? Merre mozogunk? Egyre távolabb valamennyi Naptól? Nem zuhanunk-e szakadatlan? S vajon hátrafelé, oldalra, előre, mindenfelé? Létezik-e még Fent és Lent? Nem valami véghetetlen Semmiben tévelygünk? Nem az üres tér lehel ránk? Nem lett-e hidegebb? Nem éjszaka közelít-e, s mindinkább éjszaka? Nem kell-e fényes délelőtt lámpásokat gyújtanunk? Sem-

mit sem hallunk még az Istent temető sírásók zajából? Nincsen még orrunkban az isteni rothadás bűze? – az istenek is elrothadnak! Isten halott! Isten halott marad! És mi öltük meg őt, mi leggyilkosabb gyilkosok? A legszentebb és leghatalmasabb, amivel csak bírt eleddig a világ, a mi késeink alatt vérzett el – ki törli le rólunk ezt a vért? Miféle víztől tisztulhatnánk meg? Miféle vezeklési szertartásokat, miféle szent játékokat kell majd kitalálnunk? Nem túl nagy-e nekünk a tett nagysága? Nem kell-e nekünk magunknak istenekké válnunk, hogy legalább méltóknak tűnjük hozzá?” (Nietzsche szavait idézi Heidegger, 2006, 188–189.)

A francia forradalom idején jogi szörnytéte, elítélt és kivégzett király helyén úr keletkezett. A hatalmat igazoló érzékfeletti világ hatóerő nélkül maradt. Nem fakaszthatott többé életet (és halált). Ha Isten halott, a hatalom működésének tere, a politika tapasztalati világának léte elveszti érzékfeletti igazolásának kötelező és főként fegyelmező, büntetésre és jutalmazásra egyaránt képes erejét. Az esztelen ember kétségbeesése abból a felismerésből fakad, hogy Isten halálával semmi sem maradt, amihez az ember, legyen akár uralkodó vagy alattvaló, tarthatná magát, amihez igazodhatna az érzéki világban. Nem véletlen, hogy Franciaországban X. Károly volt az utolsó uralkodó, aki megérintette a görvélykórosokat. Amikor X. Károly uralmát 1830. július 29-én megdöntötte a forradalom, utána már nem volt király Európában, aki kezét a gyógyítás reményében a szenvedők sebeire tette volna. Friedrich Schiller helyesen állapítja meg, hogy a szabadság eljövételének pillanatában, mikor megnyílik a lehetőség arra, hogy „a törvényt ültessék a trónra, az embert végre mint öncél tiszteljék és az igazi szabadságot tegyék a politikai értékek alapjául, ki-

derül, hogy a bőkezű pillanat olyan nemzedéket talál, amelyben nincs meg a fogékonyság adománya.” (Schillert idézi Safranski, 2007.).

Isten gyilkosaiból nem lettek, nem lehetnek istenek. Az Istentől kapott hatalom megdőlése nyomán keletkezett hatalmi probléma megoldása az lett, hogy a vérfertőző, törvényen kívül helyezett, szörnyé nyilvánított király helyére nem istenek léptek. A koronájától megfosztott szörny helyébe egy másik szörny, a Nép lépett. A francia (s nyomában az összes többi) forradalom a lehető legnyersebb valóságában mutatta meg ezt a szörnyeteget, aki persze nem a semmiből lépett elő. Mielőtt jogi státusba került volna a nép, mint Tacitustól tudjuk, tömeg volt, mely fajtalankodásban és vérengzésben méltó párja volt a testük fogságában vergődő uralkodóknak (Tacitus, 1980, II/266.). Az 1792. augusztus 10. és szeptember 20. között Párizsban lezajlott mézszárlások mutatták meg ezt a másik szörnyet, melyről Madame Roland a következőket írta: „Ha ismernétek a gyilkosságok borzalmas részleteit is! E tigrisek által brutálisan megerőszkolt, majd széttépett nők, kivágtott és fűzérként vonszolt belek, véresen felfalt emberi hús” (Idézi Foucault, 2014, 105.).

Az új szuverén, a nép, már nem számíthatott Isten kegyelmére, hiszen az Isten nélküli úrban, magára hagyottan kellett létrehoznia a rendet, melynek fenntartására és működtetésére önmagán kívül senkire nem számíthatott. Nem kellett sokáig várni, hogy kiderüljön: a szabadság, melyre a nép szert tett, a zsarnokság métegyét rejtette magában. A nép, mint Rousseau megfogalmazta, az „általános akarat” letéteményese volt. A tapasztalat azt mutatta, hogy az „általános akarat” nem esett egybe az egyes emberek akaratával. Rousseau, s nyomában mindenki, aki az általa lefektetett alkotmányos elveket követte, úgy vélte, hogy

„aki nem hajlandó követni az általános akaratot, azt az egész alakulat fogja engedelmességre kényszeríteni? Más szóval, kényszeríteni fogják, hogy szabad legyen, hiszen a kettő ugyanaz” (Rousseau, 1978, 482.).

Az 1791-es francia alkotmány I. cikkelye kinyilvánította, hogy „minden hatalom a néptől, és csakis a néptől ered.” Kérdés maradt azonban, hogy ki testesítse meg ezt a hatalmat, melynek lényege, a határok megszabásának és átlépésének szabadsága, nem változott. A hatalom különleges strukturális pozíciója nem változott, csak a forrása. A változás azonban egyúttal a szörnyetegség immár leplezhetetlen valóságát hozta magával.

Elviselhetetlenül közel került egymáshoz a bűnöző és a szuverén, hiszen mindkettő törvényen kívül helyezkedhetett, amikor csak akarta. A különbség csak annyi volt köztük, hogy a szuverén státuszánál fogva léphette át a határt, míg a bűnözőt sorsa úzte ki a rendsáncai mögül. De Isten kegyelmének híján a határátlépés lehetősége miatt mindkettőjükben ott lappangott a szörnyetegség.

A nép szuverenítésára alapozott állam rendje nem támaszkodhat érzékfeletti erőkre. Az a szuverén az államban, aki megállapítja, hogy mi a rend. A rend azonban fonákjáról határozható meg igazán. Carl Schmitt szerint, aki az általánost kívánja tanulmányozni, annak a kivételest kell keresnie. Schmitt szerint „szuverén az, aki a kivételes állapotról dönt” (Schmitt, 1992, 1.). Ez a legtagabb értelemben vett döntést jelenti, ugyanis a kivételes állapot túl van az érvényes jogrenden, ám mégis hozzá tartozik, hiszen az állam a kivételes állapotban is megmarad. A kivételes állapot azonban elszakít minden normatív köteleket, megnyitva az abszolút szabadság terét, melyben a jog létrehozójának nincs szüksége jogra, tetteit nem köti a jog. Az lesz jog, amit ő maga akar.

Nem feltétlenül kell a kivételes állapotnak bekövetkeznie, elég, ha a szuverén tudatában van a lehetőségnek, hogy döntésével kivételes állapotot idézzen elő. A lehetőség bármikor bekövetkezhet. A szuverén döntés abszolút terében az állam első számú vezetőjét semmi sem tartja vissza a jog nélküli jog létrehozásától és alkalmazásától, amikor is újra eggyé válik a törvényalkotó, végrehajtó és bírói hatalom, mint egy volt annak idején, amikor a szuverenitás még Istentől származtatott volt. Aki a normális határán túlléphet, az ha akarja, ha nem, szörny lesz, hiszen ő, s csak ő, tudja, hogy a helyzete a lét és a semmi között van.

E helyzetben az értékek elértéktelenednek. Egyetlen érték marad, a hatalom, aminek akarása a semmivel viaskodó lét forrása. A hatalom akarása szédítő lehetőséget nyit, ami ebben éppen úgy benne van a pusztítás, mint a teremtés. A Semmi fenyegetéséből egyként kelhet halál és élet.

A szuverén döntés elmélete alapján Carl Schmitt vérfagyasztó következetességgel vezeti le a Hitler által elrendelt és 1934. június 30. és július 1. között végrehajtott gyilkosságok jogalapját. „Ebben az órában én voltam felelős a német nemzet sorsáért és ezzel én lettem a német nép legfőbb bíróját” – idézi Hitlert Schmitt, aki szerint „az igazi vezér mindig bíró is. A bírói mivolt a vezérség folyamánya. Aki a vezéri és a bírói mivoltot el akarja választani, netán szembe akarja állítani őket, az a bírót vagy ellenvezérre vagy egy ellenvezérség eszközévé teszi, az államot megkísérli az igazságszolgáltatás segítségével fenekestől felforgatni” (Schmitt, 2002, 228.). A Führer felhatalmazása alapján végrehajtott, „különkezelésnek” nevezett gyilkosságokat az 1934. július 3-i kormányzati törvény „az állam jogos védelmével kapcsolatos intézkedéseknek” minősítette. A cselekmények igazolására a

Führer a Birodalmi Gyűlésben 1934. július 13-án elmondott beszédében külön is kitért, kiemelve, hogy az államban a „politikai akaratnak csak egyetlen hordozója létezik, a Nemzeti Szocialista Párt. Egy közösségi szervezethez azonban, mely ilyen módon államra, mozgalomra, népre tagolódik és bennük hozzátartozik azoknak az államot hordozó élet- és közösségi rendeknek a saját belső joga is, amelyek különleges módon a Führer iránti esküvel megerősített hűségben alapozódnak meg. Azon, hogy a párt teljesíti feladatát, ma nem kevesebb múlik, mint magának a német nép politikai egységének a sorsa”. (Schmitt, 2002, 230.).

A Führer ugyan biztosította hallgatóságát arról, hogy 1934. július 1-én éjjel helyreállt a „normális igazságszolgáltatás” állapota, de a Harmadik Birodalom egész pályafutása azt mutatja, hogy a jog nélküli jogon alapuló totális állam útja egyenesen vezetett a totális pusztulásba. Hitler szörnyetegként vonult be a történelembe. Tizenkét évig tartott menetele a semmibe. Ellenfele, Sztálin rendszere sem volt különb. Ő a nép nevében irtotta a nép ellenségeit harminchárom éven át (Brent, 2008). A két totalitarizmus pusztulása rettenetes tanulságokat hagyott maga után. E tanulságok rettenete nem egyszerűen a megsemmisült életek és értékek nagyságában van, hanem abban, hogy bármikor megismétlődhetnek. Az állam vezetője az államrend megmentésének indokába kapaszkodva bármikor úgy dönthet, hogy kilép az emberi jogokat elidegeníthetetlennek elismerő rendből, és törvényeket hozhat, melyek az állam megkülönböztetett polgárait megfosztják tulajdonuktól, vallási és politikai jogaiktól, és kiűzik a létből. Magához vonja a jogot, melynek erejével a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosítása érdekében

foszt és oszt. Ráteszi kezét az iskolákra, az egyetemekre, a kutatóintézetekre. Megmondja, mi egyház, s mi nem, s még azt is megszabja, hogy hol lehet kulturális antropológiát tanítani, s hol nem. A választási szabályok szabása-varrása révén leválthatatlanná teszi magát. Mindehhez nem okvetlen kell nyílt diktatúra. Tömeglélektani hatások eredményeként a nép elhiheti, hogy a nevében törvényt hozó, végrehajtó és ítélkező hatalom a nép élethez való joga alapján uralkodik nem fölötté, hanem vele (Pataki, 1998). A társadalmi és nemzeti frusztrációk, a bevallatlan és megbocsátatlan kollektív bűnök megkönnyítik a nép megmentésén munkálkodó vezér dolgát. Jó szolgálatot tesz a propaganda, a cenzúrának alávetett tömegkommunikáció, az állam által biztosított önfeledt szórakoztatás és kikapcsolódás. Ide tartoznak a felvonulások, a köztéri hirdetési kampányok, a világraszóló sportversenyek, s különösen szerencsés a vezér, aki még az olimpiai játékok megrendezésének jogát is megkaparinthatja. Vannak társadalmak, ahol a csonka polgári átalakulás miatt a polgári autonómia csak egy kisebbség kiváltsága, a többség menekül a szabadság elől. A tekintélyelvűség, az etnocentrikus szorongás, az antiszemitizmus és az osztálygyűlölet mind menekvés a polgári forradalom által megteremtett, s elviselhetetlennek bizonyult szabadság elől. Közép- és Kelet-Európában mindezt súlyosbítják a társadalmi és nemzeti traumák, a bevallatlan és megbocsátatlan kollektív bűnök. Bibó István pontos látetelet ad a polgári társadalmi szerkezet hiányos kialakulását követően deformálódott politikai jellemről, mely a vezéri szuverenitást éltető népi demokrácia nélkülözhetetlen összetevője. Mint Bibó írja, „a társadalmi szerkezet deformálódását nyomon követte a politikai jellem deformálódá-

sa is, s kialakult az a hiszterikus lelkiállapot, melyben nincs egészséges egyensúly a valóságos, a lehetséges és a kívánatos dolgok között. A vágyak és a realitás összehangtalanságának jellegzetes ellentétes tünetei átlátszóan felismerhetők mindezeknél a népeknél: túlzott öndokumentálás és belső bizonytalanság, túlméretezett nemzeti hiúság és váratlan meghunyászkodás, teljesítmények állandó hangoztatása és teljesítmények valódi értékének feltűnő csökkenése, morális igények és morális felelőtlenség.” (Bibó, [1946] 1986, II/224.) Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy a jog szövege felfeslik, s polgári ellenállás hiányában, az önkénynek kedvező társadalmi klímában nem a jog teremt hatalmat, hanem a hatalom teremt jogot (Hunyady, 2015). Weber egy korábban észrevétlen megjegyzése alapján Szelényi Iván mutat rá a létrejött hatalmi helyzet sajátosságára, mely abban van, hogy működése nem vezethető vissza se a hagyományra, se a karizmára, se a személytelen jogi intézményekre. A politikai hatalmat látszólag az alávetettek akarata (*Wille der Beherrschten*) tartja fenn, akik azonban nem akarhatnak mást, mint ami van, mivel a hatalom megfosztotta őket akaratauk szabadságától (Szelényi, 2016).

Az ember, álljon akár a legmagasabb helyen, nem ültetheti magát Isten helyébe. A kérdés az, hogy milyen lehetőségek vannak arra, hogy a szuverén helyzetébe került embertől ne váljék szörny? Szeretnénk látni az embert, aki kielégítve a hatalom akarását, önmagából kilépve, önmagát felülmúlva nem semmítőként, hanem alkotóként lép a létbe. A feladat nem könnyű. Martin Heidegger szerint „csak ha a lét igazságába ek-szisztálván a léthez tartozik az ember, jöhet a létből magából azoknak az útmutatásoknak a kijelölése, melyek törvénné és szabállyá kell

váljanak az ember számára. Máskülönb – folytatja Heidegger – minden törvény megmarad az emberi ész tákolmányának.” (Heidegger, 2003, 331.) Hacsak nem művész, kevés emberfeletti ember akad a történelem során, aki a lét sorszerű elrendelésében képes arra, hogy az embert a létbe illessze.

Az embert felülmúló ember eljövételében kevésbé bízhatunk. Túl kevesen vannak, akiket nem szédít meg a szuverenitás abszolút tere, melyben nincs más, csak a hatalom akarása. A megoldást nem várhatjuk az emberfeletti embertől. A szuverenitás akarva-akaratlan megszüli a politikai szörnyeteget, aki önkényesen tobzódik a hatalomban, melyet akarhat, mert nincs erő, mely megakadályozná ebben.

A szuverenitás mára elveszítette lokális kereteit. Az állam főhatalma nem korlátlan a terület fölött, melyet magáénak mondhat. Az állam globális erőterben él és működik. Egy államon belül nincs már szuverén, aki a kivételes állapotról dönthet. A Föld népeit hálózatok kötik össze. A politikai, gazdasági és kulturális hálózatok más és más logika szerint szerveződnek. A globális politikai, gazdasági, kulturális hálózatok központjai, ahol a hatalom akkumulálódik, nem esnek egybe (Barabási, 2002).

A hálózatszerveződés logikája skálafüggetlen, ami azt jelenti, hogy korántsem egyenlő minden hatalmi központ helyzete a világban. Kevesen vannak, akik igen nagy hatalommal bírnak, s sokan vannak, akiknek kevés a hatalmuk. A sok kis szörnyeteg között tehát bőven akadnak nagy szörnyetegek, de nekik is tartaniuk kell egymástól. Ráadásul a globális hálózat jóval ingoványosabb alapja a hatalomnak, mint volt korábban az állam.

A szuverenitás gyémántja apró darabokra törött, s akik a hatalom terébe kerülnek, azok közül senkinek se jut már az egész, csak egy-

egy darabka. Megszámlálhatatlanul sok kicsiny politikai szörny születik a világban, akiknek nincs már erejük a totális pusztításra, mert szemben áll velük a többi kis szörny, akik mind képesek a semmítésre, de csak addig a korlátig, amit a többiek megengednek nekik. A nyugati világban létrejöttek konstansok, amelyek kötetme alól a kis szörnyetegek, ha akarják is, nem tudnak kibújni. A sok kis szörnyeteg semmítő ereje elsődlegesen a mindennapokban mutatkozik meg. A saját jelenükben adódó örömök maximalizálása érdekében elveszik a kimaradtak és kirekesztettek jövőjét. Képtelenek az empátiára, a segítségnyújtásra, a megszorítottakkal és megaláztatottakkal való együttérzésre. Krisztus maszkját viselik, de leleplezi őket a maszk mögül kinéző hideg és részvétlen szemük. Nem bíznak egymásban, s reszketnek a náluk nagyobb, hatalmasabb szörnyetegektől, akik elődeikhez képest kevésbé szuverének.

A nagy szörnyetegeknek mindazonáltal nagy a mozgásterük. Ha nyíltan nem is szállhatnak szembe a nemzetközi joggal, erejükben bízva vállalhatják a jogsértések kockázatát. Utasszállító repülőgépeket lövethetnek le, titkos kínzó táborokat működtethetnek, de

nincs senki köztük, aki a globális renden felül helyezkedve elrendelhetné a Föld egészén a rendkívüli állapotot.

A létező feletti uralom átvételének csábítása a népre hivatkozó rendszerek bukása után is velünk maradt. Hitlerrel nem bukott meg a Gonosz, s nem győzött a Jó. A nürnbergi perben a Harmadik Birodalom vezetői fölött ítélkező bírák között olyanok is voltak, akik a nép nevében éppen olyan tetteket követtek el, mint azok, akik a vádlottak padján ültek. A Szovjetunió kimúlásával nem ért véget a történelem. Hankiss Elemér a XXI. századot a bizonytalanság századának látja. Az emberiség egésze minden korábbi korhoz képest változékonyabb, bizonytalanabb, bonyolultabb és átláthatatlanabb viszonyok között él.

Mint Heidegger mondja, mindkettő, az üdvös és a rettenetes, azért létezhetnek a létben, mert maga a lét „vitában álló”. Metafizikai erő hiányában a lét maga erőtlen, s mindig az aktuálisan hatalmasabb akarat győz. Szörnyetegek harcolnak szörnyetegekkel. Ez a harc nem ér véget.

Kulcsszavak: *mitikus szörnyetegek, forradalom, nép, szuverenitás*

IRODALOM

- Barabási Albert-László (2002): *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Magyar Könyvklub, Budapest
- Bibó István ([1946] 1986): A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok II.* Magvető, Budapest, 185–265. • <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/194.html>
- Bloch, Marc (2005): *Gyógyító királyok. A királyi hatalom természetfeletti ereje Franciaországban és Angliában.* (ford: Haas Lidia) Osiris, Budapest
- Brent, Jonathan (2008): *Inside the Stalin Archives. Discovering the New Russia.* Atlas and Co., New York
- Foucault, Michel (2014): *A rendellenesek. Előadások a Collège de France-ban (1974–1975)* (ford: Berkovics Balázs) L'Harmattan–Szegedi Egyetem Filozófia

- Tanszék–Szeged, Budapest, 87–112. • <http://ketezer.hu/2014/03/a-rendellenesek/>
- Heidegger, Martin (2003): Levél a humanizmusról. (ford. Bacsó Béla) In: Heidegger, Martin: *Útjelzők.* Osiris, Budapest, 293–349.
- Heidegger, Martin (2006): Nietzsche mondása: „Isten halott.” (Ford. Czeglédi András, Nietzsche-idézet ford. Tatár György) In: *Rejtekuak.* Osiris, Budapest, 232–182.
- Horváth Ferenc – L. Kiss Csaba (2015): *Végjáték a határon. Kőszeg 1944–45.* Szülőföld, Kőszeg
- Hunyady György (2015): Miért és hogyan közelít a szociálpszichológia a joghoz? In: Hunyady György – Berkics Mihály (szerk.): *A jog szociálpszichológiája: a hiányzó láncszem.* Eötvös, Budapest

Pataki Ferenc (1998): Tömegek évszázada. Bevezetés a tömeglélektanba. Osiris, Budapest

Rousseau, Jean-Jacques (1978): A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei. In: Rousseau, Jean-Jacques: Értkezések és filozófiai levelek. (ford. Kis János) Magyar Helikon, Budapest, 463–618.

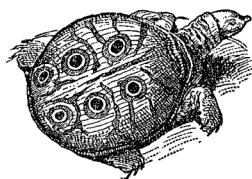
Safranski, Rüdiger (2007): *Friedrich Schiller, avagy a német idealizmus felfedezése*. (ford. Györffy Miklós) Európa, Budapest

Schmitt, Carl (1992): *Politikai teológia*. (ford. Paczolay Péter) ELTE ÁJK, Budapest

Schmitt, Carl ([1934] 2002): A Führer alkalmazza a jogot. In: Schmitt, Carl: *A politikai fogalma*. (ford. Cs. Kiss Lajos) Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, Budapest, 227–231.

Szelényi Iván (2016): Weber's Theory of Domination in Post-Communist Capitalism. *Theory and Society*. *Theory and Society*. 45, 1, 1–24. DOI: 10.1007/s11186-015-9263-6 • <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11186-015-9263-6>

Tacitus (1980): *Tacitus összes művei I–II*. (ford. Borzák István) Európa, Budapest • <http://mek.oszk.hu/04300/04353/>

Tanulmány

„MICSODA ŐRÜLT HAJLSZA...” – 100 ÉVE SZÜLETETT FRANCIS CRICK –

Venetianer Pál

az MTA rendes tagja
venetpal@brc.hu

Valószínűleg minden olvasó tudja, hogy a DNS szerkezetének úgynevezett kettős spirál modelljét James Dewey Watson és Francis Harry Compton Crick alkották meg 1953-ban (Watson – Crick, 1953a), és hogy vannak tudománytörténészek, akik ezt, az 1962-ben Nobel-díjjal jutalmazott felfedezést, a huszadik század, sőt egyesek minden idők legfontosabb tudományos eredményének tekintik. A felfedezés története, körülményei jól ismertek, szinte a tudományos folklór részévé váltak, hiszen mindkét szerzője sikeres könyvben dolgozta fel azt (Watson, 1970, Crick, 1988), de megírta a Nobel-díjban velük osztozó Wilkins is (Wilkins, 2003). Több könyv foglalkozott a felfedezésben fontos szerepet játszó, de korai halála miatt a Nobel-díjban nem részesülhetett Rosalind Franklinnal is, aki egy nemrégiben Londonban, Nicole Kidman főszereplésével játszott nagysikerű dráma hőségé is vált (Anna Ziegler: *Photograph 51*). A felfedezés súlyáról és nemzetközi kultuszáról egy sokat mondó adat: Cricknek az a kézzel írt levele, amelyben tizenegy éves fiával közli, hogy „...Jim Watsonnal tettünk egy valószínűleg rendkívül fontos felfedezést...”,

minden idők legmagasabb, egyetlen levélért fizetett áráért, több mint hatmillió dollárért kelt el a Christie's cég árverésén 2013-ban.

Az azonban kevésbé közismert, hogy a felfedezés és a Nobel-díj közötti évtizedben Crick volt annak a „rögbicsapat-félének, akik között a labda kézről-kézre vándorol...” (François Jacob, egy másik Nobel-díjas nevezte így a molekuláris biológia klasszikus korszakának, a huszadik század ötvenes-hatvanas éveinek elitcsapatát, zseniális alkotóit) irányítója, vezéregyénisége, aki alapvető fontosságú elméleti megfontolásaival és kísérleteivel talán a legtöbbet tette e tudományág világképének kialakulásáért és megszilárdulásáért.

Francis Crick 1916. június 8-án született az angliai Northamptonban. Fizikusnak tanult a londoni egyetemen, de doktori tanulmányait félbeszakította a háború kitörése, ekkor a haditengerészetnél kezdett dolgozni, mágneses és akusztikus aknák fejlesztésével foglalkozott. A háború után, sok más fizikushoz hasonlóan, Erwin Schrödinger nagy hatása, *Mi az élet?* című könyve által befolyásolva, érdeklődése a biológia felé fordult. 1947-ben, kutatási támogatásért fordulván